

Bir İngiliz İstihbarat Raporuna Göre İzmir'in İşgali Sonrasında Afyonkarahisar'da Vuku Bulan Olayların Özeti (25 Ağustos 1919)*

Summary of Events Occurring in Afyonkarahisar After the Occupation of Izmir According to a British Intelligence Report (25 August 1919)

Doç. Dr. Orhan TURAN ¹

Öz

Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesini imzalayarak Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrıldığını kabul etmek zorunda kaldı. Mütarekeden sonra İtilaf devletleri kendi güvenliklerini gerekçe göstermek suretiyle işgallere başladı. Öyle ki Batı ve İç Anadolu'nun stratejik ve jeopolitik noktaları ilk hedefleri oldu. İzmir'in Yunan işgalinden sonra bu istila sürecini en etkili yaşayan yerlerden birisi de Afyonkarahisar idi. Özellikle kara-demiryolları kavşağında bulunması açısından şehir önemli bir noktadaydı. Ayrıca askeri açıdan da önemli bir konumda bulunmaktaydı. Mütareke sonunda yeniden örgütlenen Türk Ordusu'na ait mühimmatın bir kısmı da Afyon'da depolanmıştı. Yine merkezi Ankara'da bulunan XX. Kolordu'ya bağlı 23. Tümen de buradaydı. Konya'da bulunan XII. Kolordu'nun görev yerleri arasında Afyon da vardı. Dolayısıyla bütün bu sebepler şehrin işgalini İtilaf devletleri açısından zaruri bir hale getirdi. Şehrin bu konumu İtilaf kuvvetlerinin dikkatini çekti. Böylece mütarekenin şartlarının denetlenmesi için Afyon'a ilk olarak İngiliz birlikleri geldi. Daha sonra sırasıyla 9 Nisan 1919'da Fransız ve 21 Mayıs 1919'da da İtalyan kuvvetleri şehre ulaştı. Mütarekenin en zorlu şartları ile mücadele eden Afyon en son Yunan işgalini yaşayacaktı. Bu araştırmanın ana teması Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla başlayan işgallerde önemli rol oynayan şehirlerden birisi konumundaki Afyonkarahisar'daki işgal atmosferini çeşitli yönleriyle yansıtmak olacaktır. Çalışmada İngiltere'nin İstanbul'daki Karadeniz Ordusu tarafından hazırlanıp İngiliz Genelkurmayı'na sunulan 25 Ağustos 1919 tarihli askeri istihbarat raporu irdelenecektir. Mevcut rapor konunu da ana materyalini oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afyonkarahisar, Mondros Mütarekesi, işgal, 23. Tümen, İngiltere, Milli Mücadele

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The Ottoman Empire had to accept that it was defeated in the First World War by signing the Armistice of Mudros. After the armistice, the Allied Powers began invasions, citing their own security. So much so that the strategic and geopolitical points of Western and Central Anatolia became their first target. After the Greek occupation of Izmir, one of the places that experienced this invasion process most effectively was Afyonkarahisar. The city was at an important point, especially in terms of being at the junction of highways and railways. It was also in an important position militarily. Some of the ammunition belonging to the Turkish Army, which was reorganized at the end of the armistice, was also stored in Afyon. Again, the 23rd Division of the 20th Corps, headquartered in Ankara, was also here. Afyon was also among the places of duty of the 12th Corps in Konya. Therefore, all these reasons made the occupation of the city necessary for the Allied Powers. This location of the city attracted the attention of the Allied powers. Thus, British troops first came to Afyon to check the terms of the armistice. Later, on April 9, 1919, French and on May 21, 1919, Italian forces reached the city, respectively. Struggling with the most difficult conditions of the armistice, Afyon would experience the last Greek invasion. The main theme of

*Bu çalışmanın ilk hali 26-28.08.2022 tarihleri arasında Afyonkarahisar'da düzenlenmiş olan "100. Yılında Uluslararası Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi Sempozyumu" için tam metin bildiri olarak kabul edilmiş fakat ailevi sağlık sorunları nedeniyle sunulamamıştır.

¹Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, orhan.turan@batman.edu.tr

Atf için (to cite): Turan, O. (2022). Bir İngiliz istihbarat raporuna göre İzmir'in işgali sonrasında Afyonkarahisar'da vuku bulan olayların özeti (25 Ağustos 1919). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(100). Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı), 194-202.

this paper will be to reflect the occupation atmosphere in Afyonkarahisar, which is one of the cities that played an important role in the occupations that started with the signing of the Armistice of Mudros, from various aspects. In the study, the military intelligence report dated 25 August 1919, prepared by the Black Sea Army in Istanbul and submitted to the British General Staff, will be examined. The present report will also form the main material of the paper.

Keywords: Afyonkarahisar, Armistice of Mudros, occupation, 23rd Turkish Division, Great Britain, National Movement

Paper Type: Research

Giriş

XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Avrupa kıtasında Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde emperyal devletler iki ayrı blok olarak birbirlerine karşı cephe meydana getirdi. Bu bağlamda gruplaşmalar somut bir şekilde ortaya çıkmaya başladı. Şöyle ki Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya ittifak cephesini; İngiltere, Fransa ve Rusya ise üçlü itilaf grubunu oluşturdu. Ancak İtalya'nın taraf değiştirmesi ve Bulgaristan'ın da ittifaklar yanında yer alması savaşın alanını daha da genişletti (Turan, 2015, s. 68, 84). Osmanlı Devleti açısından ise savaşa hangi tarafta dâhil olacağı konusunda arayış devam etmekteydi. Fakat kısa süre içerisinde Türk tarafı 2 Ağustos 1914 tarihli "Türk-Alman Siyasi İttifak Antlaşması" ile büyük savaşa girmek zorunda kaldı. Böylece 27 Ağustos 1914'te yürürlüğe girecek olan gizli antlaşma aynı zamanda Osmanlı Devleti açısından sonun başlangıcı olacaktı (Yılmaz, 1992, s. 121, 124). Akabinde İtilaf devletleri Türk Hükûmeti'ne karşı savaş ilan etti. Ardından Osmanlı İmparatorluğu için yeni zorlu koşullar ortaya çıktı. 1914 yılının sonunda bir Hint-İngiliz ordusu İran'dan gelen petrolü güvence altına almak için Basra'ya geldi. İngiliz Kraliyet donanmasının gemilerinin petrolle çalışması aslında İngilizlerin bölgeye verdiği önemi göstermekteydi. Mevcut coğrafyanın tarihi kaderine damgasını vuracak olan petrol ve siyaset arasındaki karşılıklı etkileşim böylece başladı. Başka bir ifadeyle bunun ortaya çıkardığı sonuçların tam olarak anlaşılabilmesi için Osmanlı Devleti siyaseten son bulmalıydı. Ayrıca bir diğer yeni unsur ise İngilizlerin Arap milliyetçiliği (Roberts, 2015, s. 610-611) başta olmak üzere bölgedeki her türlü etnik çatışmayı kullanmak kararlılığıydı.

Savaşın ilk üç yılında İttifak devletleri Avrupa savaş sahnesinde Rusya, Sırbistan ve Romanya'yı mağlup etti ve geniş araziler kazandı. Hatta barış görüşmeleri teklifi yapılmışsa da İtilaf devletlerince reddedildi (Türk İstiklâl Harbi I, 1999, s. 9). Rusya'nın 1917'de savaştan çekilmesine karşın özellikle İtalya ve ABD'nin İtilaf devletleri tarafında savaşa girmesi, üstünlük mücadelesinin seyrini değiştirmiştir. 1918 yılına gelindiğinde Birinci Dünya Savaşı'nın gidişatı artık İttifak devletleri aleyhinde gelişme gösterdi. Bunun sonucunda sırasıyla Bulgaristan, Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan ve Almanya teslim olmak zorunda kaldı (Armaoğlu, 2001, s. 140-143).

İngilizlerin 1918 sonbaharı itibarıyla Suriye'nin kuzeyindeki ilerleyişi açık biçimde görülmeye başlandı. Bu duruma ilave olarak İtilaf devletlerinin Balkanlar'daki üstünlükleri de İttifak bloğunu teslim olmaya zorladı. Başka deyişle Osmanlı'nın müttefikleri Almanya ve Avusturya-Macaristan ile bağlantısının kopması yenilgiye zemin hazırladı. Ardından Türk Hükûmeti açısından bir mütareke arayışı başladı. Böylece Osmanlı ve İtilaf heyetleri arasında Ege Denizi'ndeki Limni Adası'nın Mondros kentinde müzakereler gerçekleşti. Ne var ki görüşmelerde Osmanlı Hükûmeti'nin zayıf konumda olması nedeniyle pazarlığa pek yer yoktu. Yeni ve kısa ömürlü Ahmed İzzet Paşa Hükûmeti'nin Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey, çatışmaların durmasını sağlamak için İngiliz Amiral Calthorpe'un dayatmalarını kabul etti (Kayalı, 2011, s. 101). Buna göre;

"İşgal altındaki topraklarda bulunan Osmanlı birlikleri teslim olacaktı; Osmanlı ordusunun geri kalanı, asayişini sağlamak için gerekli küçük birlikler dışında dağıtılacaktı; İngiliz ordusu Suriye ve Irak'tan kuzeye doğru ilerleyişini durduracaktı; İtilaf kuvvetleri, Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki istihkâmlar da dâhil olmak üzere muhaberatı,

stratejik mevki ve üsleri denetim altına alacak ve karışıklık çıkması durumunda Vilâyeti Sitte’de, “İtilaf Devletleri’nin güvenliğini tehlikeye sokan bir durumun doğması halinde” ise mütareke hattının ötesindeki diğer toprakları da işgal etme hakkını” ellerinde bulunduracaktı” (Türk İstiklâl Harbi I, 1999; Erim, 1953).

Bu hükümler Osmanlı Devleti için sonun başlangıcı olacaktı. Nitekim çok geçmeden İngiltere, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz’e; Fransa, Adana’ya; İtalya da Antalya ve çevresine asker çıkardı (Türkgeldi, 1948; Türk İstiklâl Harbi I, 1999). 13 Kasım 1918’de de işgal donanması İstanbul’a girerek şehrin değişik yerlerine konuşlandı (Türk İstiklâl Harbi I, 1999, s. 170; Tansel, 1973). Karadeniz bölgesinde de işgaller stratejik noktalar üzerinde tatbik edildi. Nitekim İngiliz kontrol subaylarından Thomson Bakü’de; Forestier Walker Batum’da karargâh kurdu. Sonrasında ise Batum-Bakü Demiryolu kontrol altına alındı. Böylece 1918 yılının sonlarına doğru İngiliz birlikleri, Kafkaslarda Karadeniz’den Hazar Denizi’ne kadar uzanan bir coğrafyanın kontrolünü eline geçirdi (Okur, 2011, s. 11).

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’ni imzaladı. Balkan Harbi ile zayıflayan devlet, dünya savaşından da bitkin bir halde çıktı. Osmanlı Devleti ve Arap coğrafyası arasındaki birleştirici unsur olan din bağı da etkisini yitirdi. Padişah, cihad ilan ettiği halde Araplar, sultana karşı isyan ederek Hıristiyan devletlerle birleşti. Ayrıca İtilaf devletleri Müslüman Hint askerlerini de Türklere karşı kullandı. Türkler artık Yemen veya Arabistan’da Türklük için “*Kutsal Bölgeleri*” müdafaa etmenin anlamsız olduğuna kanaat getirdi (Sonyel, 1995, s. 1).

İngilizler, 15 Mayıs 1919’da İzmir’in işgalinden sonra önemli bir demiryolu kavşağı ve askeri konumu olması itibarıyla Afyonkarahisar’a geldi. Başkent İstanbul ve Anadolu’nun değişik bölgelerinde görev yapan İngilizlerin buldukları bölgelerden ülkelerinin savaş ve dışişleri bakanlıklarına (War Office/Foreign Office) gönderdiği kayıtlar İngiliz dış politikasının şekillenmesini etkilemiştir. Başta Karadeniz Ordusu Komutanı General Milne, İngiliz Yüksek Komiserleri Amiral Calthorpe, Amiral de Robeck, Yüksek Komiser Vekili Tuğamiral Richard Webb gibi isimler denetim subayları tarafından kendilerine gelen raporları Londra’ya iletmişlerdir.

Yüksek Komiser Vekili Tuğamiral Richard Webb’in Lord Curzon’a Göndermiş Olduğu Afyonkarahisar Değerlendirmeleri (25 Ağustos 1919)

İngiltere’nin İstanbul Yüksek Komiser Vekili Tuğamiral Webb, Genelkurmay İstihbarat Dairesi, Karadeniz Ordusu tarafından hazırlanmış olan raporu Londra’ya Dışişleri Bakanı Lord Curzon’a 25 Ağustos 1919’da iletmiştir. Mevcut gözlemler, Afyonkarahisar’daki askeri ve siyasi durum hakkında bilgiler sunmaktadır. Webb, rapora kendi görüşlerini de ekleyerek Afyonkarahisar izlenimlerini şöyle ifade etmekteydi (TNA, FO 406/41):

İşgalden önce: İzmir’in işgal edilmesinden önce Afyonkarahisar’daki durum neredeyse arzulanabilecek kadar iyiydi. Şüphesiz, sancakta İttihat ve Terakki Komitesi’nin faaliyetlerinde aktif rol alan birkaç subay da yok değildi.

Mutasarrıf: Bu defa Mutasarrıf Anastas adındaki bir Rum’dur. Anastas’ın milliyeti bir miktar huzursuzluğa yol açmıştı. İçişleri Bakanlığı’na yapılan itiraz başvuruları sonucunda 9 Haziran 1919’da görevden alındı ve yerine Mahmut Mahir adında bir Türk atandı.

Cemal Paşa: 12 Haziran’da, General Küçük Cemal Paşa görünüşte 23. Tümen’i teftiş etmek amacıyla, Afyonkarahisar’a geldi. Ancak sonradan, civardaki çok sayıda köye ziyaretlerde bulunduğu ve halka kendilerine çağrı yapıldığında Türkiye için yürütülen savaşa destek çağrısında bulunduğu anlaşıldı. Ayrıca İttihat ve Terakki Komitesi’nin kasabalardaki üyeleriyle de görüşmüştü. Onun ziyaretlerinden sonra gittiği her yerde bir huzursuzluk baş gösterdi; yerli Hristiyanlar paniğe kapıldılar ve Türklerin gönüllü savaşçılar toplamak üzere bir hareket başlattıkları yönünde belli belirsiz söylentiler dolaşmaya başladı. Temmuz ortaları gibi hatların karışması sonucunda, Cemal Paşa ve 4. Ordu’da görevli başka subayların

milletvekillerine bir davette bulunacakları ve Ankara'da bir kongre toplamaya yönelik bir hareket içerisine girdikleri ortaya çıktı. Durum o kadar rahatsız edici bir hal almıştı ki Konya valisi, İngiliz denetim subayından destek istedi ve içişleri bakanlığını durumdan haberdar etti. Bu da Cemal Paşa'nın İstanbul'a geri çağırılmasına yıldırım orduları kumandanlığı/müfettişliği görevinden azledilmesine yol açtı.

Temmuz 1919'a kadar halk arasındaki hissiyat: Temmuzun başlarına kadar halk arasındaki yaygın hissiyat şuydu: Eğer müttefikler Paris Konferansı'nın Yunan ordusunun İzmir'i işgal etmesini öngören kararı doğrultusunda Türklere kati bir emir verecek olurlarsa, Türklerin işgal edilecek alanı boşaltıp daha adil bir karara kadar sessizce beklemek dışında bir şanslarının olmadığı yönündeydi.

Arif Bey: 4 Temmuz'da Kaymakam Arif Bey Afyonkarahisar'a geldi ve etkili bir şekilde Kuvâ-yı Milliye için asker toplama çalışmalarına başladı. Zaten kendisi de yerel basında kaleme aldığı öfkeli ve kışkırtıcı yazılarda, insanları uyandırmaya çalıştığı ve İzmir'den son Yunan askeri çıkarılıncaya kadar ya da kendisi ölünceye kadar durup dinlenmeden çalışacağını söylüyordu.

Milli mücadelenin niteliğinde yaşanan değişim: Temmuz'un sonlarında milli mücadelenin niteliği iyice belirginleşti ve programı da değişti. Uşak, çoğunluğu Arnavutlar'dan oluştuğu söylenen süvariler tarafından kuşatıldı, kaymakam hapse atıldı ve oluşturulan sekiz kişilik bir komisyon Kuvâ-yı Milliye için para ve erzak toplamaya başladı. Bu bölgedeki Kuvâ-yı Milliyecilere önderlik eden Tahsin Bey'in fiili olarak kaymakam olduğu ve İstanbul ile bütün iletişim kanallarını kestiği rapor edildi. İki adet bildiri yayınlandı; bunlardan biri Hristiyan halkın tehlikede olmadığı ve sakin kalmaları yönünde bir uyarıydı; diğeri ise bütün eşkıyaları ve firarileri atları ve silahlarıyla birlikte teslim olmaya davet eden bir bildiriydi; teslim olmaları halinde affedilecekler ve Kuvâ-yı Milliye'ye alınacaklardı. Kaymakama karayolundan Afyon'u terk etmesi söylendi ki muhtemelen yolda öldürülecekti; ancak bir Fransız temsilci ona ve belediye başkanına yardım ederek 10 Ağustos gibi bir tarihte trenle Afyon'u terk etmelerini sağladı.

Siviller ile askeriye arasında kopuş: 25 Temmuz civarından sonra 23. tümenin komutasındaki subay sivil yetkililerle olan tüm işbirliğini kesti ve valiyle iletişim kurmayı reddetti.

Kütahya'nın işgali: Kütahya'nın da 9 Ağustos civarında Kuvâ-yı Milliye tarafından benzer bir şekilde ele geçirildiği rapor edildi.

Komisyon ve etkileri: 3 Ağustos'ta Ferik Süleyman Paşa ve Afyon'a gelen bir sivil olan Mehmedüddin Ziya Bey'in dahil olduğu bir resmi Komisyon kuruldu. Vali, İngiliz denetim subayını askeri ve sivil yetkililer arasındaki ilişkileri geliştirmek üzere atandıkları konusunda bilgilendirdi. Öte yandan 23. tümenin kumandanı ise bu kişilerin asıl gönderilme amaçlarının milli mücadele içerisinde İttihat ve Terakki unsurlarının yer alıp almadığını tetkik etmek olduğu yönünde aynı kişiye bilgilendirmede bulunmuştu. Sonra komisyon görünüşe bakılırsa hareketin İttihat ve Terakki ile bir ilişkisinin olmadığına ikna olmuş şekilde geri döndü. Burada kaldıkları süre içerisinde kentteki en kötü unsurlarla görüşmeler yapmışlar ve kendilerine yeterince ilgi göstermediği için mutasarrıfa hakarete bulunmuşlardı. Komisyonun ziyareti milli mücadele hareketinin liderlerini memnun etti, daha ılımlı Türkler açısından ise cesaret kırıcı oldu.

Anglofil (İngiliz Dostu) Kürt: 30 Temmuz'da Ankara'dan gelen, eski Van/Gever kaymakamı olan Nazım Bey adındaki bir Kürt, İngiliz denetim subayının yanında oldukça endişeli bir görüntü sergilemişti. Nazım'a göre milli mücadele, Kuvâ-yı Milliye tarafından örgütlenmişti ve Yunan karşıtı olduğu kadar hükümet karşıtıydı da. Sonradan edindiği bilgi doğrultusunda, İngiliz denetim subayı da bu doğrultuda görüş beyan etti.

Sivil yetkililere yönelik tehditler: 6 Ağustos tarihinde belediye başkanı, Uşak'taki Kuvâ-yı Milliyecilerin kumandanı Tahsin Bey imzalı, Afyon halkını harekete katılmaya teşvik

etmezse veya kendisini bunu yapmaktan alıkoyanların isimlerini kendisine vermezse Kuvâ-yı Milliyeciler tarafından idam edileceği yönünde tehdit içeren bir telgraf aldı. Mutasarrıf, Afyon halkının İstanbul'daki Hükûmet'e bağlı olduğunu bildiren bir cevap yazdırdı. 8 Ağustos gibi mutasarrıf, Alaşehir'deki Kuvâ-yı Milliyecilerin başında bulunan Süleyman Bey imzalı, Kuvâ-yı Milliye tarafından sancağındaki halkı "uyutmak" suçundan idama mahkûm edildiğini bildiren bir telgraf daha aldı.

Afyon'daki yeni hareket: 9 Ağustos'ta Afyon'da yeni bir hareket başladı. 23. tümenin kumandanı ve Arif Bey Uşak, Alaşehir, Denizli, Dinar ve Isparta'ya düzenledikleri bir geziden henüz önceki gün dönmüşlerdi. Arif Bey'in harekete dâhil ettiği herkese harekete geçmek için hazır bekleme emri verilmişti. Bu gönüllüler ellerinde tüfekleri ve çapraz fişeklikleriyle kentin içinde gezmeye ve para toplamaya başladılar.

Fon temini: 100,000 £T.'nin toplandığı söylenen Uşak'ta her erkek parasının belli bir oranını beş taksit halinde vermeye zorlandı. 60,000 lira paranın toplanmasının beklendiği Afyon'da ödeme üç taksit halinde yapılacaktı. Diğer bir deyişle, Afyonkarahisar şehri şu anda Kuvâ-yı Milliye'nin elinde olmasına rağmen henüz yerel yöneticilere dokunulmadı ve İstanbul ile iletişim henüz kesilmiş değil.

23. Tümen Komutanı: 10 Ağustos'ta İngiliz denetim subayı, 23. Tümen Komutanlığı'nı ziyaret ettiğinde tümen komutanı kendisine, Uşak ve Kütahya'da olanları duyduktan sonra birliklerin teftişini bırakıp derhal geri döndüğünü söyledi. Komuta subayı, gittiğinden bu yana 100'ün üzerinde askerinin firar ettiğini; Afyon'daki taburlarının her birinde sadece 30 kadar asker kaldığını; tümenine verilen 1,500 tüfekten geriye sadece 1,000 adet kaldığını; ve şu anda Afyon'da sokaklarda dolaşan adamların yeniden tutuklanan firariler ya da firarileri arayan askerler olduklarını, söyledi. Müttefiklerin Yunanları İzmir'den çıkmaya zorlamaları durumunda Kuvâ-yı Milliye'deki herkesin tek tek tüfeği ve cephanesiyle birlikte teslim olup evine döneceğinden; ama bütün dünya bir araya gelip Yunanlara Küçük Asya'nın bir santim toprağında dahi kal dese, Kuvâ-yı Milliye'nin Yunanlar temizleninceye kadar veyahut Türkler daha üstün bir güç karşısında tamamen yenilinceye kadar savaşacaklarından emin olduğunu söyledi. Komutan aynı zamanda şu anda Erzurum'da olan Milli Kongre'nin Sultan'a bir mektup yazıp şöyle dediğini aktardı: "Türk halkı siz sultan hazretlerinin İzmir'i Yunanlara teslim etmenize müsaade etti, ancak Yunanların giriştikleri mezalim artık ayyuka çıktığından milletin silahlanıp Küçük Asya'nın geri kalanını aynı kaderden kurtarmak dışında bir çaresi kalmamıştır." Bu durum sultan tarafından bir genelgeyle kınanarak yanıt buldu; ama tümen komutanının söylediği kadarıyla, "bu yanıt sultandan değil, bizim artık tanımadığımız İstanbul Hükûmeti'nden gelmişti."

Gönüllülere yapılan ödemeler: Gönüllü yazılan erkekler İngiliz denetim subayına önce kendilerine kişi başı 10 £T. para ödenen Dinar'a gönderildiklerini; sonra kişi başı 25 £T. ile birlikte birer tüfek ve cephane aldıkları Denizli'ye ve oradan da cepheye gönderildikleri yönünde bilgi vermişler. Geçenlerde bir grup adam yeterli ödeme almadığı için kaçmış. Bu durum kentlerde uyanan coşkunun yeniden sorgulanmasına yol açmış olabilir. Daha doğrusu, Türklerin sahada kaç adam tutabileceklerinin tamamen gönüllülere ve özellikle de ailelerine ödemek üzere ne kadar para toplayabileceklerine bağlı olduğu aşikâr.

Erzak: Gönüllülere erzağın büyük oranda 23. Tümen tarafından temin edildiği söyleniyor ancak bu konuyla ilgili elimize herhangi bir kanıt henüz geçmiş değil.

Anglofil (İngiliz Dostu) Türkler: Belirli nüfuz sahibi ve güvenilir Anglofil olduğu söylenen Türkler, milli mücadelenin yararsız olduğunu ve nihai olarak Türkiye'nin çıkarlarına zarar vereceğini düşündüklerini gösterdiler. Böyle kişilerin her ne kadar milli mücadele yanlısı olmasalar da ona katılmaya zorlanmaktan korktukları rapor ediliyor. Ancak İngiltere'nin meseleyi ele almasıyla birlikte bölgede olumlu şeyler yaşanacağına dair de bir hissiyat var.

Fransız Komutan: Afyon'daki Senegalli Fransız taburunun komutanı Binbaşı Labonne, bölgedeki siyasi durumda oldukça aktif bir rol alıyor. Her yerde, günlük olarak kendisine rapor sunan ajanları var ve görünüme bakılırsa sınırsız paraya sahip. Mesela, 4 Haziran'da ödül olarak dağıtılmak üzere İdaday'daki Türk okuluna 50 £T. bağışta bulundu. Ancak aralarında 23. Tümen komutanının ve milli mücadelenin sivil liderlerinden Turuncuzade Yusuf Bey'in de olduğu arkadaşlarını seçerken biraz talihsizlik yaşamış. Kendisi yakın zamanda Dinar, Denizli, Isparta, Nazilli ve Aydın üzerinden İzmir'e bir seyahat düzenledi. Dinar'da bir Türk bandosu tarafından karşılandı ve kendisine özel bir tren tahsis edildi. 8 Ağustos'ta "İkaz" adlı bir yerel gazetenin editörüne verdiği bir mülakat ertesi günü yayınlandı ve bu oldukça zararlı oldu. Hani neredeyse müttefiklerin kurtuluş mücadelesine sempatiyle yaklaştıklarını ve kendilerine izin verdiklerini söylemiş gibi. Sonraki gün valiye şikâyetinde bulunmuş ve gazete editörünün söylediklerini yanlış tercüme ettiğini ve mülakatın yanlış beyanlarla dolu olduğunu söylemiş ancak öyle görünüyor ki farkında olmadan bu mülakatta çok fazla istihbarat bilgisi paylaşmış. Bu gazetenin "*Aşırılıkçı Parti*"nin elinde olduğunu bilmeliydi.

Afyon'da konuşlu bulunan İngiliz denetim subayının çıkardığı sonuçlar aşağıdaki gibidir:

(a) Mevcut hareket, kendisini askeri açıdan İttihat ve Terakki olarak tanıtıyor ve Yunanlara karşı olduğu kadar mevcut hükümete de karşı. Yunan işgaliyle ilgili olarak Türkler artık müttefiklerin sözünü dinlemekten çok uzaklar ve Yunan askerlerinin tamamen çıkarılması dışında onları hiçbir şey tatmin etmeyecek. Türkler artık Yunan mandasına karşı İtalyan mandasını da kabul etmeyecekler. 23. Tümen komutanı, müttefiklerin Küçük Asya'nın herhangi bir bölgesini İtalyanlara bırakmalarını da Türklerin kabul etmeyeceklerini ve Burdur, Isparta vs. gibi yerlerdeki halkın İtalyanların buralarda kalmasına mecburiyetten—yani Yunanlara olan nefretleri daha büyük olduğu için—müsaade ettiklerini beyan etti.

(b) Daha akli başında Türkler de Küçük Asya'nın, her biri farklı bir gücün denetiminde olacak şekilde parçalara ayrılmasına kararlı biçimde karşı çıkıyorlar. Söyledikleri üzere, mandalar çekildikten sonra her bir bölge farklı yasalara ve yönetim biçimlerine sahip olacak ki bu da bir bütün olarak ülkenin zararına olacaktır. Fransız gelenekleri Müslümanların inançlarına aykırı olduğu için Fransızların da kalmasını istemiyorlar.

(c) Türklerin Küçük Asya'nın tamamı için seve seve kabul edecekleri mandacı güç ya Amerikan ya da İngiltere mandasıdır; idari, mühendislik, sağlık ve eğitim alanındaki uzmanlar gibi her sancağa teknik danışmanlar görevlendirecek bir güç. "Sıradan Türk köylüsü, yukarıda bahsi ettiğim iki Güç'ten birinin ülkenin yönetimini devralmasını ve kendisini yolsuzluğa batmış yöneticilerden kurtulmasını geçmiştten beri hep istemiştir."

(d) Küçük Asya'nın geleceğinin belirlenmediği her gün, Yunanlara karşı bu hareket içerisinde yer alan her Türk'ü cesaretlendirmektedir. Şu anda, Yunanlar hariç bütün müttefiklerin Türklerden yana olduklarına ikna olmuş gibiler ve buna kanıt olarak da İngilizlerin Aydın tren yolunu korumak için oraya asker göndermeyerek, Yunanların olduğu kadar Türklerin de bu yolu kullanmalarına müsaade etmelerini gösteriyorlar.

(e) Türk askeri liderler, Uşak gibi Kuvâ-yı Milliye'nin denetimine geçen yerlerin daha önce hiç olmadığı kadar huzurlu olduğunu göstermek istermiş gibi bir izlenim veriyorlar. Ve bunda başarılı oldukları da değerlendirilmektedir ve İngiliz ve Fransız yetkililerin buraları gezip kendi gözleriyle görmelerini istiyorlar.

Afyonkarahisar'daki İngiliz askeri denetim subayı "*İzmir'in Yunan Ordusu Tarafından İşgal Edilmesinden Bu Yana Yaşanan Olayların Özeti*" başlıklı raporu 25 Ağustos 1919'da İstanbul'daki Yüksek Komiser Vekili Tuğamiral Webb'e göndermiş idi. Rapor, Lord Curzon'a sunulduktan sonra 7 Eylül 1919 tarihli başka bir rapor daha Londra'ya iletildi. Mevcut rapor Eskişehir'deki İngiliz denetim ofisi tarafından hazırlanmıştı. Karadeniz ordusunun başkomutanı tarafından Batı Anadolu'daki milliyetçi hareketle ilgili olarak Tuğamiral Webb'e ikinci bir

rapor sunuldu. Aslında bu değerlendirme bir anlamda ilk raporun tamamlayıcısı oldu. 18 Eylül 1919'da Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderilen rapor ise şöyle idi (TNA, FO 406/41):

“Sayın Lordum

2. Yunan ordusunun İzmir'e ayak bastığı günden beri Anadolu'da oluşan duruma dair oldukça tarafsız ve açıklayıcı değerlendirmeler barındıran ve oradaki belirli bazı meselelere referanslar veren bu ilk raporu, aşağıdaki gözlemlerimle birlikte siz Lord hazretlerinin dikkatine sunmaktan şeref duyarım.

3. İzmir çıkarılmasından önceki dönemde durum genel anlamda tatmin edici olmakla kalmayıp aynı zamanda istikrarlı biçimde düzeliyordu ve Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki silahlı çatışmalar, barış konferansında İzmir'e Yunan askerlerini gönderme kararı alınana kadar başlamamıştı; merkezi hükümetin otoritesi ise görece iyice yerleşmiş haldeydi.

4. İzmir'de yaşanan hadiselerin akabinde kısa bir belirsizlik ve kasvet dönemi yaşandı bu süre boyunca müttefiklerden bir nihai karar beklendi ancak o esnada Yunan askerlerinin girdiği bazı yerler hariç, nüfusun genel tutumunda herhangi bir değişiklik yaşanmadı. Haziran ayının sonlarına doğru bir subay sınıfının ve İttihat ve Terakki Komitesi'nin ve güçlü milliyetçi grupların, amaçlarına karşı aktif bir sempati beslemeseler de Yunan işgali ve ülkenin bölünmesi tehlikesine karşı kendilerine pasif bir onay veren nüfusun hissiyatı üzerinde yürüttüğü çalışmalar ve çabalar sonucunda, Kuvâ-yı Milliye hareketi örgütlenmeye ve kademeli olarak büyütülmeye başlandı.

5. Ondan sonra ortaya çıkan ve günden güne daha çok telaffuz edilir hale gelen bir gelişme de hareketin liderlerinin mevcut hükümete karşı olan düşmanca tutumları. Hâlihazırdaki kabine zayıf ve Türklerin haklarını koruyamayan, Türklük hissiyatını temsil etmeyen, müttefiklerin etkisi altındaki bir kabine olarak görülüyor. Her ne kadar Anadolu'nun orta ve batı vilayetlerinde iktidardaki Kabine'nin otoritesine karşı açıktan ve genel bir tanımazlık ilan edilmediyse de (Mustafa Kemal'in doğu vilayetlerindeki faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan durum gibi), Merkezi hükümet muhaliflerinin Uşak ve Alaşehir gibi yerel askeri komutanların vali ve mutasarrıfları yalnızca sembolik birer otorite olarak gördüklerini söyledikleri yerlerde bazı sivil otoritelerin kovulması ve bastırılması şeklinde kendini göstermektedir.

6. Milliyetçi örgütlenmenin mevcut politikası olaylar karşısında beklemek ve Yunanların Aydın ilinde yaptıkları sonucunda yabancı ülkelerde Türkiye lehine oluşan fikri değiştirmeye sebep olacak bir önyargı yaratmamak için hiçbir şey yapmamak. Aydın vilayetindeki operasyon bölgesi içerisinde yer alan veya ona yakın iki ya da üç yerde, Yunanların mezalimlerine misilleme amaçlı olarak düzensiz ve kontrolsüz çetelerin Rumlara karşı giriştikleri katliamlar dışında, başka hiçbir yerde Hıristiyan halkın Müslümanlar tarafından katledilmemiş olması dikkate değerdir.

7. Bu nedenle, Uşak'ta bir katliamın gerçekleştirildiği yönündeki söylentinin (4 Ağustos tarihli, 1604 no'lu telgrafıma ve siz Lord hazretlerinin 9 Ağustos tarihli ve 1327 no'lu telgrafına konu olduğu üzere) asılsız olduğu anlaşılmıştır ve şehir Kuvâ-yı Milliye'ye bağlı düzensiz birlikler tarafından işgal edildiği halde, Hıristiyan nüfusa saldırmaması için gerekli tedbirler alınmıştır.

8. Şu anda, Anadolu'daki durum sakin gibi bir görüntü verse de Küçük Asya'nın herhangi bir bölgesinde Yunan otoritesinin kurulmasını veya Anadolu'nun farklı güçler tarafından yönetilmek üzere parçalara bölünmesini içerecek bir anlaşmanın ülkeye dayatılması durumunda ortaya vahim sorunların çıkacağını tahmin etmekteyim.

9. Böylesi bir kararın ardından taşrada İstanbul'un otoritesinin tanınmayacağını ve ülkede denetimi ele almak adına milliyetçi ve büyük oranda askeri bir dizi kongrenin kurulacağı görüşümdedir. Şayet böyle bir durum ortaya çıkarsa, müttefikler şu anda Doğu vilayetlerinde olandan çok daha ciddi bir sorunla karşı karşıya kalacaklar ve Türkiye'ye dayatılacak bu şartların uygulanması oldukça geniş kapsamlı askeri tedbirlerin uygulanmasını gerektirecektir.

10. Gelecekte bu ülkede normal, barışçıl koşulların sağlanmasının tamamen barış anlaşmasının şartları belirlenirken Türklerin yabancı bir gücün ve Yunanlar gibi düşman bir milletin idaresine bırakılmamaları ve barış konferansının onlara bırakmaya karar vereceği imparatorluğun bu bölgelerinin bölgede çıkar gözeten Avrupalı güçler arasında paylaştırılmaması gerektiği yönündeki meşru ve makul iddialarının dikkate alınmasına bağlı olduğu yönünde güçlü bir kanaate sahibim. Böyle herhangi bir duruma karşı içinde bulunulan hissiyat oldukça güçlü ve evrensel olup bana göre, Türk halkının bu iki konuda müttefikler tarafından kendilerine haksızlık ve adaletsizlik yapıldığı yönünde bir kanaatle karşı karşıya bırakılmamaları gerekir.

11. Anadolu'nun gelecekteki statü sorununa kabul edilebilir ve istikrara dayalı bir çözüm getirecek olan şeyin Türk halkının ezici çoğunluğu tarafından hoş görülebilecek bir gücün mandasına girmesi olduğu her geçen gün daha da açığa çıkan bir konu. Türklerin razı gelecekleri bir İngiltere veyahut Birleşik Devletler mandası dışında bir çözüm yok ve siz Sayın Lordumun dikkatine bu görüşümü sunuyorsanız da bunun yaratacağı büyük zorlukların da farkındayım ama duruma dair bu olguları görmezden gelmenin pek mümkün ya da arzu edilebilir bir şey olmadığı kanısındayım.”

Sonuç

İngiliz denetim subaylarının İstanbul Yüksek Komiserliğine ve buradan da Londra'ya gönderdiği raporlar incelendiğinde İzmir'in işgal edilmesinden kısa bir süre içerisinde yaşanan olayları anlattığı görülmektedir. Bölgede yaşanan genel asayiş, askeri, jandarma, nüfus, gıda, idari, iç çekişmelerin ele alındığı dikkat çekmektedir. Denetim subayı, İzmir'in işgalinden sonra raporunda Afyon'daki gelişmelerden hareketle bazı sonuçlara varmıştır. Buna göre:

Şehirdeki mevcut hareket, kendisini askeri açıdan İttihat ve Terakki'nin bir parçası olarak tanıtmaktaydı. Bu bağlamda Yunanlara karşı olduğu gibi İstanbul'daki hükümete de uzaktı. İzmir'in işgalinden ötürü Türkler artık müttefiklerin sözlerini inandırıcı bulmadığı gibi Yunan askerinin tamamen çıkarılması dışında onları hiçbir şeyin tatmin etmeyeceği raporda üzerinde durulan önemli bir husus olmuştur. Türkler artık Yunan mandasına karşı İtalyan mandasını da kabul etmeyecekler idi. Ayrıca 23. Tümen komutanının müttefiklerin Anadolu'nun herhangi bir bölgesini İtalyanlara bırakmalarını da Türklerin reddedeceklerini ifade etmesinin yanı sıra Burdur, Isparta gibi yerlerdeki halkın, İtalyanların buralarda kalmasına mecburen müsaade edecekleri dile getirilmiştir. Denetim subayına göre Türklerin Yunanlara olan nefretleri daha büyük olduğu için buna anlayış gösterecekleri vurgulanmıştır.

Denetim subayına göre daha akıllı başında Türkler, Küçük Asya'nın her biri farklı bir gücün denetiminde olacak şekilde parçalara ayrılmasına kararlı biçimde karşı çıkmıştır. Türkler, manda yönetiminin bir bütün olarak ülkenin zararına olacağına inanmaktaydı. Bu yüzden Fransız gelenekleri Müslümanların inançlarına aykırı olduğu için Fransızların da Anadolu'da kalması arzu edilmiyordu.

İngiliz denetim subayı, Türklerin Anadolu'nun tamamı için seve seve kabul edecekleri mandacı gücün ya Amerika ya da İngiltere mandası olacağını iddia etmiştir. Özellikle idari, mühendislik, sağlık ve eğitim alanındaki uzmanlar gibi her sancağa teknik danışmanlar görevlendirilmesi halinde manda daha etkili ve ikna edici bir güç olarak görülecekti. İngiliz subaya göre “*Sıradan Türk köylüsü, iki Güç'ten birinin ülkenin yönetimini devralmasını ve kendisini yolsuzluğa batmış yöneticilerden kurtulmasını geçmişten beri hep istemiştir*” iddiasıyla da geçmişe dönük bir referansla savını güçlendirmiştir.

İngiliz denetim subayı, Anadolu'nun geleceğinin belirlenmediği her geçen gün noktasında bir tespitte yapmaktadır. Buna göre; Yunanlara karşı bu hareket içerisinde yer alan her Türk gün geçtikçe cesaretlenecektir. Kaldı ki Yunanlar hariç bütün müttefiklerin Türklerden yana olduklarına ikna olduklarını üstelik buna kanıt olarak da İngilizlerin Aydın tren yolunu korumak için oraya asker göndermeyerek; Yunanların olduğu kadar Türklerin de bu yolu kullanmalarına müsaade etmelerini gerekeceği göstermişlerdir.

Raporda, yapılan haksız uygulamalar her ne kadar yeterince dile getirilmese de Afyonkarahisar başta olmak üzere Batı Anadolu'da işgaller Türk halkında kenetlenmeyi artıracak ve ülke genelinde işgallere karşı toplumsal bir direniş başlayacaktır. Diğer bir deyişle Türk ulusu gerçekleştireceği sivil ve askeri mücadelesiyle iradesini ve azmini gösterecektir.

Kaynakça

- Armaoğlu, F. (2001). 20. Yüzyıl siyasi tarihi (1914-1995). Ankara: Alkım Yayınevi.
- Erim, N. (1953). Devletlerarası hukuku ve siyasi tarih metinleri, 1, Ankara: TTK Yayınları.
- Kayalı, H. (2011). Türkiye tarihi 1839-2010-modern Dünyada Türkiye, 4, Reşat Kasaba (Ed), (Z. Bilgin Çev). *Bağımsızlık Mücadelesi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Namal, Y. (2015). 100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu, 03-05 Kasım 2014, Budapeşte. A. Y. Akengin, S. Koçaslan (Haz). *Trianon Barış Antlaşması Sonrasında Macar Ekalliyetler Sorunu*. Ankara: TTK Yayınları.
- Okur, M. (2011). Mütareke dönemi İngiltere'nin karadeniz politikası. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 11 (Güz), 31-50.
- Roberts, J.M. (2015). *Avrupa Tarihi*. (F. Aytuna Çev). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Sonyel, Salâhi R. (1995). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I- Mondros Birakişmasından Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tansel, S. (1973). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- The National Archives (TNA), Foreign office (FO) /Londra/UK.
- Turan, M. (2015). 100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu, 03-05 Kasım 2014, Budapeşte. A. Y. Akengin, S. Koçaslan (Yay. Haz.). *I. Dünya Savaşı Öncesinde Avrupa Devletlerinin Siyaset Stratejileri ve Osmanlı Devleti*. Ankara: TTK Yayınları.
- Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve tatbikatı*. (1999). Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Türkgeldi, A. F. (1948). *Mondros ve Mudanya mütarekelerinin tarihi*. Ankara.
- Yılmaz, V. (1992). 1. Dünya Harbi ve 2 Ağustos 1914 Tarihli Türk-Alman ittifak antlaşması. *Atatürk Yolu Dergisi*, 3 (9), 121-131.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.